Sukupuolen moninaisuus - totta vai tarua?

Maarit Huuska
Transtukipiste, Seta ry

Kulttuurisen sukupuolikäsityksemme mukaan sukupuolia on kaksi: mies ja nainen. Sukupuolet ajatellaan toisensa poissulkeviksi - jos olen nainen, en voi olla mies - sekä ominaisuuksiltaan erilaisiksi, vastakkaisiksi ja toisiaan täydentäviksi. Sukupuolen ajatellaan määrittävän perustavanlaatuisella tavalla ihmisen persoonaa, hänen toimiaan, tunteitaan, ulkomuotoaan, taitojaan ja muita ominaisuuksiaan.

Kulttuurissamme sukupuolta pidetään ihmisen synnynnäisenä, pysyvänä ja jatkuvana ominaisuutena. Jos olen nyt mies, en voi elämänhistoriani aikana muuttua naiseksi. Oletus on, että kaikki ihmiset voidaan yksiselitteisesti jakaa jompaan kumpaan sukupuoliryhmään. Oletetaan myös, että sukupuolten välillä on eroottinen ja seksuaalinen vetovoima - miehet haluavat naisia ja naiset miehiä. Kahden erilaisen sukupuolen olemassaolon ja alkuperän ajatellaan perustuvan luontoon ja ihmisen biologiseen rakenteeseen.

Luonnossa on monta sukupuolta

Biologiassa sukupuoliominaisuuksina nähdään perimä (miehen tai naisen sukupuolikromosomit tai jokin niiden yhdistelmä), sukurauhaset (munasarjat, kivekset, molemmat tai eivät kummatkaan), sukuelinten rakenne (penis, klitoris, kohtu, emätin, kivekset, munasarjat, eturauhanen, rakkularauhaset), hormonitoiminta (sukupuolihormonien määrä ja vaikutus) ja suvunjatkamiskyky (munasolujen tai siittiöiden tuottamiskyky tai ei kumpikaan). Geneettisesti pojan ja tytön ero on 1 eri tyyppinen kromosomi 46:sta eli tytön ja pojan perimä on 98 % samankaltaista ja 2 % eroavaa kehitystä ohjaavaa koodistoa.

Ihmiset eivät jakaudu biologisilta ominaisuuksiltaan selkeästi kahteen sukupuoleen. Samalla ihmisellä voi olla osa sukupuoliominaisuuksista "miehisiä" ja osa "naisellisia". Intersukupuolisella on synnynnäisesti yksilöllinen sukupuoli, jossa on sekä pojan että tytön fyysisiä ominaisuuksia. Syntyvistä lapsista 4-6 lasta 10 000:sta on aina intersukupuolisia. Kymmenellä prosentilla väestöstä on jotkin muut sukupuolikromosomit kuin XX tai XY, esimerkiksi XXY. Tätä ei aina pysty päättelemään ulkoisista sukupuolipiirteistä.

Sukupuolisuuden ilmauksena pidettyjen ruumiillisten ominaisuuksien suhteen ihmiset eivät myöskään jakaudu yksiselitteisesti kahteen ryhmään - esimerkiksi joillakin miehillä on suuremmat rinnat tai leveämpi lantio kuin monilla naisilla tai joillakin naisilla kasvaa viikset tai heillä on hyvin "miehiset" kasvonpiirteet. Kaikkia sukupuolihormoneita - testosteronia, estrogeenia ja progesteronia - erittyy sekä miehillä että naisilla. Hormonitoiminta vaikuttaa yksilön fyysisiin sukupuoliominaisuuksiin sekä mielentiloihin ja tunnetilojen kokemiseen. Toisaalta ihmisen toiminta, sekä tunnetilat ja mielialat vaikuttavat hänen hormonitoimintaansa.

Ihmisiä ei voida sujuvasti jakaa kahteen biologisilta sukupuoliominaisuuksilta erilaiseen ryhmään: miehiin ja naisiin - aina o n poikkeuksia, valittiin mikä sukupuolen luokittelukriteeri tahansa. Kahden toisistaan eroavan ihmisluokan sijaan olisi ehkä realistisempaa puhua vaikkapa asteeroista "sukupuolijanalla" tai sukupuolimoninaisuudesta ja sukupuolten kirjosta. Vain osa ihmisistä sijoittuu janan ääripäihin: sukupuoliominaisuuksiltaan hyvin "maskuliinisiin" tai hyvin "feminiinisiin". Loput sijoittuvat sukupuolijanan eri kohtiin. Janan keskelle sijoittuvien kohdalla, kuten intersukupuolisten, voi olla vaikea sanoa, onko yksilö fyysisesti enemmän nainen vai mies. Sukupuoli osoittautuu vielä moninaisemmaksi, kun kehon piirteiden tarkastelusta siirrytään kysymään ihmiseltä itseltään hänen sukupuoltaan.

Mistä lapsi tietää sukupuolensa?

Ihmisen oma psyykkinen kokemus sukupuolestaan vaihtelee. Ihminen voi kokea oman sukupuolensa monella eri tavalla. Miten tytöksi synnytyslaitoksella määritelty pieni ihminen alkaa muutaman vuoden kuluessa samaistua tytöksi ja miten pojaksi määritellystä tulee poika? Miksi pojaksi määritelty joskus itse kokeekin olevansa tyttö tai tytöksi määritelty kokee olevansa poika? Kokeeko jokainen tyttö tyttöytensä samoin? Miten lapsesta tulee tyttömäinen tyttö, tyttömäinen poika, poikamainen tyttö tai poikamainen poika? Miksi pidämme poikamaisena lapsen villiä ja raisua olemisen tapaa ja tyttömäisenä lapsen kauneuden kaipuuta?

Ihmisen psyykkisen sukupuolikokemuksen syntytapaa ei varmuudella tunneta. Sukupuolen kokemiseen varmaankin vaikuttavat lapsen olemus ja lapselle luontainen toiminnan tyyli, jonka ympäristö määrittää joko tyttömäiseksi tai poikamaiseksi. Lapsen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa saama palaute itsestään omalta perheeltään, läheisiltään ja ikätovereiltaan vaikuttaa lapsen sukupuolikokemukseen. Lapsen omat tuntemukset ja kokemukset kehollisuudestaan mahdollisesti vaikuttavat siihen. Joku lapsi on herkempi palautteelle ja toinen lapsi taas omapäisempi ajattelija. Lapsen omat kokemukset, ajatukset, mielikuvat, fantasiat ja samaistumiset vaikuttavat lapsen sukupuolen kokemiseen. Lapsi ei pienenä ole omaksunut kulttuurimme sukupuolikäsityksiä vaan hän opettelee niitä ja samalla oppii, että häneltä odotetaan pysyvää samaistumista tytöksi tai pojaksi. Samaistuisiko ihminen tytöksi tai pojaksi, jos häneltä ei kukaan sitä odotettaisi? Pieni lapsi voi kysyä sukupuolesta esimerkiksi: "Äiti, olitko ennen poika?" tai "Olenko minä aina tyttö?" tai poika voi ehdottaa vanhemmilleen: "Tilataan meille taikuri joka tekee minusta tytön". Lapsi oppii vähitellen, mitä meidän kulttuurissamme pidetään totena ja mahdollisena. Havaitseeko lapsi myös todellisia ihmisyyden mahdollisuuksia, joita oman kulttuurinsa käsitykset sisäistäneet aikuiset eivät enää lainkaan havaitse? Lapsen saama palaute, hänelle kerrottu, hänen oma ajattelunsa ja kehollisuuden ja persoonallisuutensa kokemukset kaikki osaltaan vaikuttavat hänen sukupuolen kokemiseensa. Useimmiten lapsella noin kahden-kolmen vuoden iässä tapahtuu samaistuminen jompaan kumpaan sukupuoliryhmään. Lapsella voi olla omat syynsä samaistua myös toiseen sukupuoleen kuin häneltä odotetaan. Toisinaan tämä on ohimenevää, toisinaan pysyvää.

Kun lapsen luonto ja kulttuurin odotukset ovat ristiriidassa

Transsukupuolista lasta ja nuorta hämmentää, että hänen spontaani samaistumisensa on toinen kuin sosiaalinen odotus - tyttö kokee olevansa pikemminkin poika tai poika kokee olevansa pikemminkin tyttö. Kulttuurissamme epätavallisesti sukupuoltaan kokevat lapset eivät kasvaessaan useinkaan saa tukea ja ymmärrystä ominaislaadulleen kotona ja koulussa, suku- ja kaveripiirissä. He saattavat oppia olevansa erilaisia ja outoja ja alkaa piilottaa tuntemuksiaan. Lapsi mahdollisesti ilmaisee kokemaansa sukupuolta vapaasti ja saa muilta sekä vahvistavaa palautetta (kun tyttöä esimerkiksi "luullaan" pojaksi, joka hän itse kokeekin olevansa) että tyrmäävää palautetta ("et ole oikeasti poika").

Lapsi oppii, millainen kehollisuus on poikamaista ja millainen kehollisuus on tyttömäistä ja miten hänen kehostaan päätellään hänen luonnettaan. Transsukupuolinen lapsi oppii, että hänen kehonsa on vääränlainen, koska lapsen kehon piirteet estävät muita ihmisiä näkemästä lapsen persoonaa ja

lapsen tyttöluontoa tai poikaluontoa. Transsukupuolinen lapsi saattaa alkaa inhota kehoaan, koska sen takia hän ei saa olla se kuka hän on. Inhon tunne oman kehon sukupuolipiirteitä kohtaan on raskasta.

Meidän kulttuurissamme vahvan sukupuoliristiriidan voi transsukupuolinen ihminen ratkaista käymällä läpi nuoruus- tai aikuisiässä sukupuolenkorjauksen. Hän korjaa kehoaan lääketieteellisin hoidoin ja vaihtaa sosiaalista ja virallista sukupuoltaan. Transsukupuolinen voi tämän muutosprosessin kautta kokea itsensä ruumiillisesti ehyeksi, palauttaa lapsena sukupuolihämmennyksensä takia kadonneen itseluottamuksensa ja saada sosiaalisen vahvistuksen naiseudelleen tai mieheydelleen.

Jotkut kritisoivat sitä, että transsukupuolisen pitäisi korjata kehoaan kelvatakseen naiseksi tai mieheksi kulttuurissamme. Monet transsukupuoliset itse myös pohtivat, miksi heidän oikeastaan pitäisi muuttua, jotta he tulisivat hyväksytyksi omana itsenään. Mikseivät muut voisi hyväksyä heidän naiseuttaan tai mieheyttään - ilman kehon korjaustakin? Usein transsukupuolisen tunnekokemus oman kehon vajavaisuudesta ja kaipuu tulla hyväksytyksi täysin naiseksi tai mieheksi, on niin vahva, että hän valitsee sukupuolenkorjauksen.

Osalla ihmisistä on elämää rikastuttava kyky samaistua sekä mieheyteen että naiseuteen, kuten monilla transvestiiteilla. Jo lapsena poika on voinut leikkiä ja kuvitella mielellään olevansa tyttö: hän innostuu siitä, että hän voi olla sekä poika että tyttö mielikuvituksessaan ja leikeissään. Tyttö saattaa nauttia omasta poikamaisuudestaan, ilmaista itseään poikamaisena pidetyllä elekielellä ja leikkivalinnoilla. Kulttuurissamme tyttöjen poikasosiaalistuminen jää usein havaitsematta, koska pidämme normaalina, että tyttö voisi haluta olla kuin poika. Tyttö voi ilmaista pojan luontoaan elämässään monilla tavoilla. Hän kuitenkin saattaa kokea, että hänen poikaluontoaan ei välttämättä lainkaan nähdä eikä ymmärretä. Poika taas yleensä kokee vahvempaa sosiaalista painostusta tyttömäisyytensä takia ja hänen täytyy ratkaista sisäisen maailmansa ja rooliodotusten ristiriita. Siksi miespuolisia transvestiitteja on paljon enemmän. Transvestiitilla on sisäisen minäkokemuksen ja sosiaalisten rooliodotusten ristiriitaisuuksien ratkaisuna kaksi roolia: miehekäs mies ja naisellinen nainen vaihdellen. Hän voi myös elää androgyynina ihmisenä, jossa on paljon naisellisuutta ja mieheyttä, miestapoja ja naistapoja.

Toisinaan myös poikatytöstä tulee transvestiitti eli hän aikuisena eläytyy miehisyyteensä korostamalla välillä vahvasti olemuksensa miehisyyttä, esimerkiksi pitämällä partaa ja miehekkäitä vaatteita. Hän voi tuoda korostetusti esiin sosiaalistumistaan myös pojaksi; hänelle tuottaa mieli-

hyvää miehinen rooli-ilmaisu. kuten olla avoimesti ja nauttien eri mieltä, väitellä, kilpailla, toimia suorasukaisesti ja asiakeskeisesti, olla lainkaan ujostelematta itseään ja omia tarpeitaan. Miehisenä hänellä voi olla erityistä voiman ja energian tunnetta. Toisinaan hän taas ilmaisee persoonansa naisellisempina pidettyjä toimintatyylejä ja voi viihtyä naisellisessa olemuksessa.

Osa ihmisistä kokee henkisesti olevansa enemmän tai täysin toista sukupuolta kuin he ruumiillisesti ovat. He eivät kuitenkaan koe tarvetta muuttaa täysin kehoaan eivätkä mieltään. Heille on tärkeää elämänpiiri ja läheiset ihmissuhteet, joissa heidän sukupuolensa hyväksytään sellaisena kuin he itsensä kokevat. Näin he voivat elää tasapainossa niin, että kehon ja mielen ristiriita ei aiheuta kärsimystä vaan rikastuttaa heidän persoonallisuuttaan. Osa voi tarvita olemuksen lievää korjausta vastaamaan heidän identiteettiään. Heistä käytetään käsitettä transgender. Transgender voi määritellä sukupuoltaan vaikkapa näin: " Ihminen on ennen kaikkea ihminen, ei vain puolikas sukupuoli".

Osalla ihmisistä on epäselvä, vaihteleva tai häilyvä sukupuolikokemus joko tietyn elämänvaiheen ajan tai pysyvästi, mikä voi olla ahdistavaakin. Häilyvä sukupuolikokemus voi seurata siitä, että sukupuolensa epätavallisesti kokeva lapsi ei saa tukea vaan joutuu kokemaan itsensä erilaiseksi ja kamppailemaan yksin identiteettikysymysten kanssa. Lapsella tai nuorella on myös voinut olla raskaita elämänkokemuksia tai psyykkinen sairaus, jotka ovat hämmentäneet hänen sukupuolen kokemistaan.

Osa kaikkien ihmisten sukupuolen kokemista on se, miten hän kokee maskuliinisuuden ja feminiinisyyden itsessään. Monet ihmisen ominaisuudet, persoonallisuuden piirteet, toiminnan, vuorovaikutuksen ja itseilmaisun tavat on kulttuurissamme määritelty joko feminiinisiksi tai maskuliinisiksi. Androgyniassa ihminen kokee olevansa sekä hyvin maskuliininen että feminiininen kokonaispersoonallisuudeltaan ja itseilmaisultaan. Osa ihmisistä on omaksunut hyvin sukupuolineutraalin olemisen tavan, jolla he haluavat ottaa etäisyyttä sukupuoliodotuksiin. Monet pitävät perinteisistä sukupuolityyleistä: miehekäs mies ja naisellinen nainen.

Taru jonka teemme todeksi

Gender blending eli sukupuolisekoittelu on oman sukupuolityylin valintaa ja itseilmaisua näyttävästi tai hämmästyttävästi sukupuolipiirteitä sekoitellen. Ihminen voi myös silloin nauttia vallitsevan sukupuoliajattelun hämmentämisestä ja stereotypioiden rikkomisesta. Drag on homo-

osakulttuurin yhteydessä tapahtuvaa yhteisöllistä hauskanpitoa, jossa ristiinpukeutumisen käytännöillä pyritään tekemään näkyväksi sukupuolikoodeja ja leikittelemään niillä. Drag queen (mies naisena) eläytyy naiseksi ja drag king (nainen miehenä) eläytyy mieheksi. Kumpikin haluaa puhutella, järkyttää ja ironisoida sukupuolirooleja, mies- ja naisstereotypioita ja homostereotypioita ja esiintyjä haluaa leikitellä omalla sukupuolen moninaisuudellaan. Dragissa myös kysytään, esitämmekö me kaikki omaa sukupuoltamme...?

Ihmiset nykyisin ovat monesti tietoisia sukupuolen monimuotoisuudesta ja transihmisten olemassaolosta. Silti meillä usein on sitkeä halu uskoa kahden erilaisen sukupuolen olemassaoloon. Onko tämä uskomus meille tärkeä siksi, että olemme usein sijoittaneet sukupuoleen niin paljon? Olemme rakentaneet sukupuolen varaan identiteettiämme ja elämäntarinaamme, tyyliämme, ammatti- ja harrastusvalintojamme, elämänkumppanin ja ystävien valintaamme. Sukupuoli toimii arkielämän viitekehyksenä ja karttana, jonka avulla määritämme oman sijaintimme ja kohtaamme toiset ihmiset. Siksi monesti hämmennymme tai ahdistumme, jos kohtaamme ihmisen, jonka sukupuolta meidän on vaikea päätellä.

Osallistumme kaikki yhdessä jatkuvasti kahden sukupuolen sosiaalisen todellisuuden luomiseen. Kokemuksemme, että sukupuolia on kaksi, on seurausta arjen sukupuolittavista teoistamme ja sosiaalisista käytännöistämme. Kahden sukupuolen sosiaalinen todellisuus tuotetaan pukeutumisen, meikkaamisen ja elekielen merkeillä, muokkaamalla omaa ruumiillista olemustamme (esimerkiksi ajelemalla ja kasvattamalla karvoitusta ja hajustamalla keho "miehelle" tai "naiselle" sopivalla tavalla). Lisäksi omaksumme kulttuurisia mielikuvia miehisyydestä tai naiseudesta oman persoonallisuutemme kuvaukseksi, ja tulkitsemme itseämme ja kohtaamme toiset ihmiset monesti nimenomaan "miehinä" tai "naisina". Kahden sukupuolen maailma ei pysyisi pystyssä, ellemme jatkuvasti uudistaisi sitä arjen toimillamme.

Kokeile, mitä tapahtuu, kun teet toisin.

Artikkeli on julkaistu Minna-portaalissa elokuussa 2005